

2004: Tsunami in Nederland?

Op 26 december jl. was ik in Thailand. Na een week op één van de eilanden (aan de -niet getroffen- oostzijde van Thailand), ging ik enkele dagen naar Angkor Wat. Dat is een gigantisch tempelcomplex in de jungle van Cambodja, waar 800 à 1000 jaar geleden miljoenen mensen hebben gewoond en vele imposante bouwwerken, vooral tempels, hebben achtergelaten. De tsunami sloeg op 600 kilometer afstand toe, toen ik net weer in Bangkok was. En ik hoorde er pas 6 uur later over dankzij een ongerust SMSje uit Nederland. De omvang van de ramp, onderging ik veel meer via internet en de buitenlandse tv-zenders, dan in het dagelijks leven van Bangkok zelf of via de Thaise TV (die nog behoorlijk lang de normale programmering handhaafde, als ik het goed begrepen heb). In de beschouwende stemming, waar ik blijkbaar toch aan het eind van het jaar ook automatisch in geraakt was, mede beïnvloedt door de impact van Angkor Wat, paste het beeld van een tsunami wonderwel.

Op vele manieren heb ik al lang, zowel via deze nieuwsbrief als via andere kanalen, mijn grote zorg geuit over de ontwikkelingen in Nederland. Via het beeld van "de veenbrand" beschreef ik de situatie in Nederland. Onder de oppervlakte broeit het hevig en het is wachten op nieuwe aanleidingen -katalysatoren- om tot een uitbarsting te komen. De opkomst van Fortuyn was zo een katalysator. Maar na de moord op Fortuyn, de zelfvernietiging van de LPF en de verkiezingen van 2003, meenden vele politici, journalisten en opinieleiders tot 2 november jl. dat het allemaal wel meeviel, de situatie was genormaliseerd.

De onderzoeken, die ik sinds september 2002 vrijwel dagelijks uitvoer, lieten me echter zien, hoe dramatisch de ontwikkelingen onder het electoraat waren. Signalen, die bij mij op oranje stonden, werden langzamerhand rood. Mijn ongerustheid nam alleen maar toe, omdat met name uit het gedrag en optreden van politici en media, absoluut niet bleek dat men de dreiging ervoer, die er onder de oppervlakte zich aan het vormen was.

Dat was ook mijn voornaamste drijfveer voor het uitbrengen van deze Nieuwsbrief (begonnen in september 2003): Het laten zien van wat zich echt onder de bevolking aan het afspelen is.

Nederland heeft een bewogen jaar achter de rug. Met name de laatste maanden zijn de ontwikkelingen hevig geweest met als meest ingrijpende moment de moord op Van Gogh. De consternatie in de media erna was groot. En het leek

erop dat plotsklaps veel opinieleiders het beeld van een veenbrand begonnen te herkennen en te benoemen. En ook gaven ze de indruk dat die veenbrand door de moord op Van Gogh nu voor de tweede keer heftig naar buiten was geslagen.

Hoe erg die moord op zichzelf ook is, ik denk niet dat dit een nieuwe katalysator is geweest, zoals ik bedoelde. Onderzoek laat zien dat de veenbrand qua omvang en ernst in november niet ernstiger geworden dan hij al was.

Wel had ik de hoop dat door de emotionele schok, die de moord en het vervolg het merkbaar bij de politici en een groot deel van de opinieleiders, teweeg bracht, zou kunnen leiden tot een consensus over snelle en adequate maatregelen om de oorzaken van de aanhoudende veenbrand te doen verminderen.

Hoewel het besef van de problematiek door de ontwikkelingen in de laatste maanden wel aan het groeien is, merk ik niet dat men een duidelijke oplossingsrichting heeft, noch een groot gevoel van urgentie.

Mij zou het niet verbazen als in de niet al te verre toekomst (ik denk in een termijn van 5 à 10 jaar) iets groots en ingrijpends gaat gebeuren, waardoor de veenbrand echt tot een grote uitbarsting komt. En het Nederlandse politieke systeem zal dan een schok ondergaan, die vergelijkbaar is met een tsunami. (Ik besef, zeker als geograaf, dat het combineren van een veenbrand met een tsunami geologisch niet verantwoord is, toch lijkt me het beeld van beide natuurverschijnselen in dit geval goed van toepassing).

Daarom zal het eerste gedeelte van deze nieuwsbrief gaan over een aantal belangrijke onderzoekscijfers uit 2004, die de veenbrand verder in kaart brengen. En in het tweede gedeelte van deze nieuwsbrief treft u een uitgebreid essay aan, waarin ik beschrijf dat het democratisch systeem van Thorbecke uit 1848, in zijn nadagen verkeert en wellicht door die naderende tsunami wordt weggevaagd.

Geen vrolijk beeld. Maar het is niet met een fatalistische insteek. Het is vooral bedoeld om de lezers aan het denken te zetten/houden en degenen op verantwoordelijke plaatsen van de urgentie te doordringen dat er veel en snel moet veranderen.

Ik wens u een voorspoedig en gezond 2005 toe.

En dank u voor uw reacties, betrokkenheid en deelname uit 2004. En vergeet gironummer 555 niet!

Maurice de Hond

Het verloop van de politieke voorkeur in 2004

Electoraal gezien is 2004 een jaar geweest dat in de tweede helft grote electorale bewegingen heeft laten zien. De opkomst van Groep Wilders en de –historische halvering van de VVD zijn de belangrijkste electorale wapenfeiten van dit enerverende jaar.

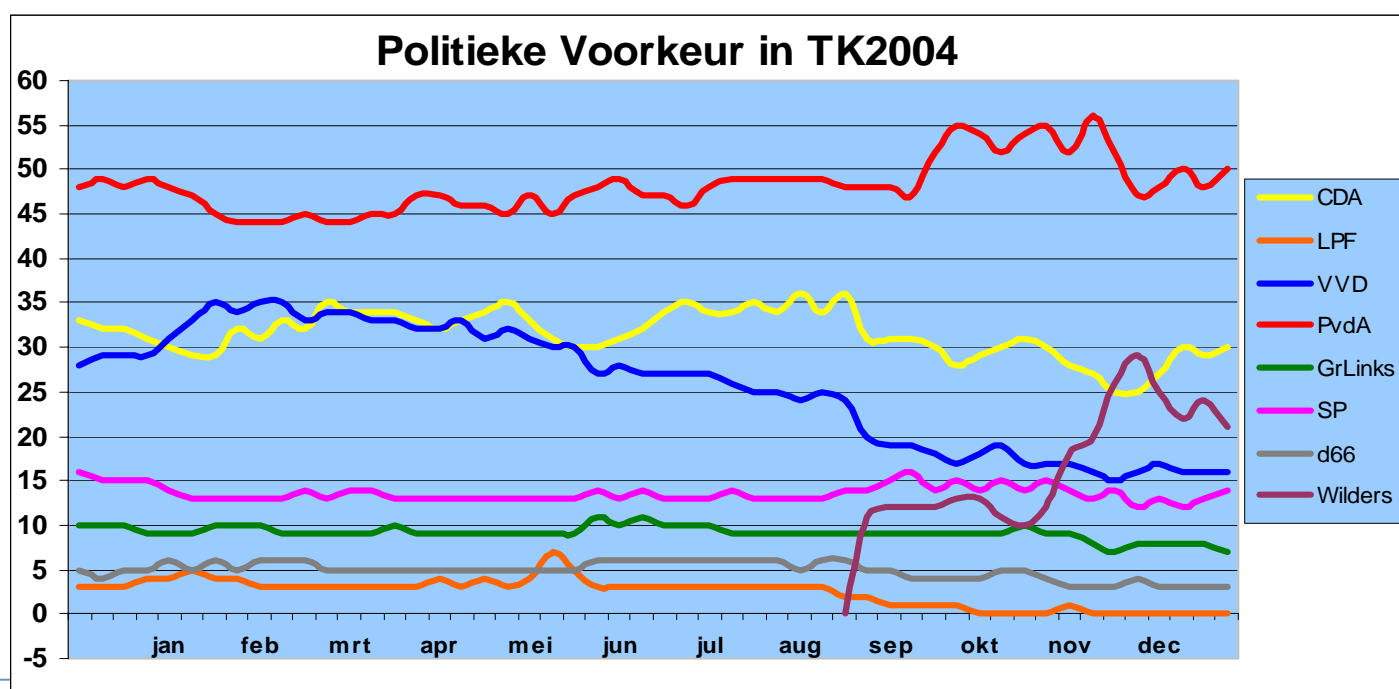
Bezien we het jaar chronologisch dan zijn dit de belangrijkste momenten:

- Doordat de kiezers aan de rechterkant van het politieke spectrum het asielbeleid van Minister Verdonk massaal steunden, steeg de VVD in februari naar 35 zetels en kwam het CDA ook wat terug van haar verlies van 15 zetels. Begin maart scoorden CDA en VVD vrijwel even hoog: rond 33 zetels. Samen met D66 stond de regering derhalve slechts op een beperkt verlies. De PvdA stond op 44 zetels en bij de overige partijen viel op dat de LPF rond de 3 zetels stond en de SP rond de 13.
- Tussen april en augustus daalde de VVD circa 8 zetels. Die achteruitgang is in feite heel geleidelijk verlopen. Tegelijkertijd steeg het CDA weer naar het niveau van 35 zetels en steeg de PvdA ook iets.
- Begin september sloeg het electoraat op hol. Twee factoren waren daarvoor verantwoordelijk: de heftige emoties in de bevolking rondom de voornemens van het kabinet betreffende het prepensioen en het uittreden van Geert Wilders uit de VVD-fractie. Groep Wilders stond vrijwel meteen op ruim 10 zetels. De PvdA klom naar een niveau van rond 55 zetels. Het CDA zakte naar een niveau van onder de 30 zetels. Maar het meest opmerkelijk was de verdere daling van de VVD naar een niveau rond de 20 zetels. Na een nieuwe ruzie binnen de LPF daalde die partij naar vrijwel nul zetels.

- De volgende heftige beweging binnen het electoraat volgde op de moord op Van Gogh. Groep Wilders steeg naar een niveau van boven de 25 zetels. CDA en VVD zakten verder weg en PvdA verloor een deel van de winst. De VVD kwam daarbij op het laagste niveau sinds 35 jaar! Aan het eind van het jaar waren de regeringspartijen van een niveau van 66 zetels naar 50 gedaald. De PvdA eindigde het jaar met een kleine winst ten opzichte van het vorige jaar en staat nu op 8 zetels winst ten opzichte van de laatste verkiezingen. Per saldo is het jaar matig geweest voor D66 en Groen Links.

Bezien we de samenstelling van het electoraat voor de Groep Wilders nader dan kunnen we vaststellen dat deze groep het overgrote deel der LPF-kiezers heeft overgenomen, circa 30% van de VVD-kiezers uit 2003 en 15% van de CDA-kiezers. Slechts een klein deel is afkomstig van kiezers van linkse partijen.

In zetels Tweede Kamer	TK 2003	5/1/ 2004	15/3/ 2004	7/9 2004	26/12 2004
CDA	44	33	32	31	30
PvdA	42	48	45	48	50
VVD	28	28	33	20	16
LPF	8	3	3	2	0
Groen Links	8	10	9	9	7
SP	9	16	14	14	14
D66	6	5	6	5	3
ChristenUnie	3	5	6	6	6
SGP	2	2	2	2	2
Gr. Wilders				11	21
P. vd Dieren				2	1
Totaal	150	150	150	150	150

Aanhoudend laag vertrouwen!

Niet alleen de grote schommelingen in de electorale verhoudingen zijn een indicatie van de veenbrand. Nog sterker laten de lage scores van alle vertrouwensvragen zien hoe hevig de veenbrand woedt. Per saldo zijn de verschuivingen over het jaar gezien eigenlijk klein geweest, zoals de tabellen op deze pagina laten zien.

Het vertrouwen in de politiek heeft het hele jaar rond de 4.0 geschommeld. Interessant verschil is echter wel dat de CDA-kiezers 0.6 gestegen zijn en bij de VVD- en PvdA-kiezers er sprake is van een verdere daling.

Vertrouwen in de politiek	Allen	kiezer CDA	kiezer VVD	kiezer PvdA
5/01/04	4.0	5.3	4.6	3.2
25/12/04	3.9	5.9	4.3	2.4

Ook het vertrouwen in de regering is op een laag niveau blijven staan. De verschuivingen naar politieke voorkeur zijn opvallend klein. Alleen bij D66 zien we een verdere daling.

Vertrouwen in de regering	Allen	kiezer CDA	kiezer VVD	kiezer PvdA	kiezer D66
5/1/2004	3.8	5.5	4.5	2.4	4.2
19/12/2004	3.9	5.5	4.6	2.4	3.7

Ook het vertrouwen in de premier en de vice-premiers is laag gebleven. Bij de VVD-kiezers zien we een daling van 0.3 in het vertrouwen in Zalm.

Vertrouwen in premier en vice-premiers	Allen	kiezer CDA	kiezer VVD	kiezer PvdA
Balkenende 5/01/04	4.1	6.0	4.6	2.5
Balkenende 25/12/04	4.1	6.1	4.5	2.6
Zalm 5/01/04	4.4	5.3	6.1	3.0
Zalm 25/12/04	4.3	5.4	5.8	3.0
De Graaf 5/01/04	4.4	4.7	5.1	4.0
De Graaf 25/12/04	4.1	4.5	4.7	4.0

Vertrouwen in fractievoorzitters	Allen	kiezer CDA	kiezer VVD	kiezer PvdA
Verhagen 5/01/04	4.0	5.3	4.7	2.8
Verhagen 25/12/04	4.1	5.5	4.7	2.8
Bos 5/01/04	5.0	4.2	3.8	6.7
Bos 25/12/04	5.1	4.0	4.4	7.1
Van Aartsen 5/01/04	4.6	5.3	5.7	3.7
Van Aartsen 25/12/04	4.0	4.5	5.2	3.4
Marijnissen 5/01/04	5.4	4.7	4.4	6.5
Marijnissen 25/12/04	5.3	4.1	4.7	6.6
Halsema 5/01/04				
Halsema 25/12/04	4.7	3.7	3.9	6.2
Herben 5/01/04	3.7	4.2	4.6	2.9
Van As 25/12/04	3.3	3.3	4.2	2.9
Ditrich 5/01/04	4.9	4.3	5.4	4.8
Ditrich 25/12/04	4.7	4.8	4.6	5.0
Wilders 25/12/04	4.1	4.7	6.0	2.8

Het vertrouwen in de meeste fractievoorzitters is over het jaar gezien ook weinig verschoven. Toch zien we een aantal interessante veranderingen.

Van Aartsen heeft de grootste daling doorgemaakt. Hij ging van 4.6 naar 4.0. Hij scoort nog maar 5.2 bij de kiezers die in 2003 VVD hebben gestemd. Hij is gedaald naar het niveau waar Verhagen het hele jaar op heeft gestaan.

Marijnissen blijft op nummer 1 staan. Weliswaar deed hij het slechter onder de CDA-kiezers, maar wat beter onder andere groepen kiezers.

Bos heeft tijdens het jaar het slechter gedaan dan aan het begin en einde. Opmerkelijk is de stijging van hem onder de VVD-kiezers en het feit dat hij ruim een 7 scoort bij de PvdA-kiezers.

Halsema en Ditrich blijven duidelijk in de middengroep en Van As volgt Herben op met een score van ruim onder de 3.5. Wilders, ten slotte, behaalt een score van 4.1. Hij doet het wel beter dan Van Aartsen onder de VVD-kiezers uit 2003!

Inhoudsopgave

2004: Tsunami in Nederland?	1
Het verloop van de politieke voorkeur in 2004	2
Aanhoudend laag vertrouwen	3
Oordeel over de ministers	4
Politicus van het jaar	5
Essay: Het huis van Thorbecke staat op instorten	6

Redactie: Maurice de Hond / www.peil.nl

Wilt u zich aanmelden voor deze nieuwsbrief dan dient u zich als lid aan te melden voor [peil.nl](http://www.peil.nl).

Afmelden kan ook via deze website geschieden.

Oordeel over de Ministers

Ministers waarvan men hoge verwachtingen heeft	Allen	CDA	PvdA	VVD	Verschuivingen gedurende 2004:			
	5/1/04	5/1/04	5/1/04	5/1/04	Allen	CDA	PvdA	VVD
Verdonk	6%	7%	1%	16%	+22%	+24%	+9%	+34%
Bot	9%	14%	4%	13%	+11%	+13%	+14%	+2%
Kamp	9%	18%	4%	12%	+4%	-2%	+4%	+13%
Veerman	5%	11%	4%	2%	+4%	+6%	-1%	+4%
Balkenende	21%	50%	2%	17%	0%	-1%	-1%	-1%
Peijs	6%	9%	6%	8%	0%	+3%	-3%	-3%
Van Aardenne	3%	7%	1%	5%	0%	+1%	0%	-7%
Dekker	3%	5%	2%	5%	-1%	-3%	-1%	-2%
Remkes	7%	13%	3%	14%	-1%	-3%	-2%	-3%
Donner	12%	24%	3%	12%	-1%	-8%	+2%	-4%
Hoogervorst	8%	12%	4%	13%	-2%	-1%	-3%	-5%
Zalm	24%	31%	5%	56%	-2%	0%	-3%	-13%
van den Hoeven	10%	20%	5%	8%	-3%	-7%	-2%	-7%
De Graaf	14%	17%	11%	17%	-5%	-6%	-3%	-12%
Brinkhorst	9%	16%	1%	10%	-5%	-16%	+2%	-5%
De Geus	15%	15%	12%	20%	-7%	0%	-10%	-16%
Allemaal	3%	9%	0%	3%	0%	-1%	0%	-2%
Geen van deze	40%	16%	62%	24%	-8%	-2%	-7%	-4%

Tweewekelijks stellen we vast wat voor verwachtingen de kiezers hebben van de ministers. In het afgelopen jaar is de positie van een aantal ministers duidelijk veranderd.

Minister Verdonk heeft de grootste sprong gemaakt van alle ministers. Van een score van 9% (6% koos haar specifiek en 3% meldde "alle ministers") steeg ze naar 31%. Daarmee kwam ze direct op de eerste plaats. Bij de VVD kiezers wordt ze nu door 35% genoemd als minister waarvan hoge verwachting (was 19%). Zalm stond onder de VVD-kiezers op 59% en is gedaald naar 44%.

Bot staat stevig op de tweede plaats en scoort met een totaalscore van 23% vrijwel even hoog als Balkenende. De score van de premier is amper verschoven in 2004.

Deze vraag is ook gesteld ten aanzien van de ministers waarvan men lage verwachtingen heeft. In 2004 is de score van 11 ministers hoger geworden. De grootste toename (van 8 tot 10%) treffen we aan bij de ministers Remkes, Brinkhorst, Donner en Van der Hoeven. Donner staat hiermee op de bovenste plaats (54%), Remkes er vlak achter (52%). Opmerkelijk is dat ze die hoge scores vrijwel ook behalen bij de aanhang van hun eigen partij.

De score voor Balkenende is ten aanzien van deze vraagstelling als enige minister duidelijk verbeterd. Hij stond vorig jaar met 62% duidelijk bovenaan. Dit jaar is hij gedaald naar 51%. Dat is per saldo nog steeds op de derde plaats.

Bij een interview ter gelegenheid van het einde van het jaar verklaarde Premier Balkenende dat hij graag na 2007 een volgend termijn wil als premier. Die vraag is ook aan de kiezers voorgelegd en dan zien we resultaten, die in lijn liggen met de andere bevindingen in deze Nieuwsbrief.

22% gaf een positief antwoord (waarvan 15% volmondig "ja" en 7% "waarschijnlijk wel").

69% gaf een negatief antwoord (waarvan 61% volmondig "nee" en 8% "waarschijnlijk niet").

Alleen onder de CDA-kiezers is de groep van de voor- en tegenstanders vrijwel even groot (48%-45%). De VVD-kiezers zijn ook negatief (25% reageert positief en 51% negatief). Onder de Wilders aanhangers wil 70% dat Balkenende niet meer terugkomt. Onder de kiezers van D66, PvdA, SP en Groen Links zijn er heel weinig personen (minder dan 1%) die aangeven dat men wenst dat Balkenende nog een termijn erbij krijgt.

Dat een minister-president absoluut niet scoort bij aanhangers van oppositiepartijen is in het verleden vaker voorgekomen, maar dat hij niet massaal gesteund wordt door de kiezers van de eigen partij en het slecht doet bij de kiezers van de andere regeringspartijen is wel uniek.

Politicus van het Jaar

In opdracht van NOS Radio1 Journaal is er een uitgebreid onderzoek gedaan naar wie kiezers de Politicus van het Jaar 2004 vinden (De parlementaire pers hebben André Rouvoet gekozen). Van een grote groep politici mocht men aangeven welke 3 men ervan het beste vond op een groot aantal kenmerken. Van de politici die meer dan 5% overall zijn genoemd treft u hieronder het overzicht van de scores op 7 relevante kenmerken. (Per kenmerk staat aangegeven hoeveel procent dit een belangrijk element vindt voor een politicus).

Politicus van het jaar 2004	Overall beste	Deskundig 79	Met Visie 64	Betrokken 63	Duidelijk 47	Intelligent 44	Overtuigend 34	Moedig 25
Bos	26%	16%	19%	25%	16%	21%	22%	10%
Marijnissen	22%	19%	21%	28%	24%	15%	25%	15%
Verdonk	19%	17%	16%	13%	24%	13%	20%	32%
Zalm	15%	26%	12%	5%	16%	21%	11%	7%
Halsema	14%	15%	14%	20%	14%	18%	13%	9%
Balkenende	14%	17%	16%	22%	7%		8%	11%
Wilders	12%	9%	17%	9%	20%	9%	15%	33%
Van Aartsen	10%	8%	5%		8%	8%	9%	5%
Ayaan Hirsi Ali	10%	8%	15%	14%	14%	13%	16%	39%
Donner	9%	15%	11%	7%	7%	16%	9%	9%
Rouvoet	9%	9%	8%	6%		8%	9%	5%
Bot	8%	15%	6%		6%	9%	7%	
Verhagen	6%				5%			
Dittrich	6%	6%	5%	8%	5%	8%	7%	
Kant	6%	7%	5%	10%	6%		5%	5%

Bos staat overall op de eerste plaats. Marijnissen en Verdonk volgen op de tweede en derde plaats. Ten aanzien van Bos is het opmerkelijk dat hij op geen van de 7 kenmerken uit deze tabel duidelijk nummer 1 scoort. Zalm scoort namelijk het hoogst op de kenmerken "deskundig" en "intelligent", Marijnissen als eerste op de kenmerken "Met visie", "betrokken", "duidelijk" en "overtuigend". Verdonk scoort gelijk aan Marijnissen op het punt "duidelijk". Bos scoort trouwens wel gelijk aan Zalm op het punt "intelligent". Ten aanzien van het punt "moedig" scoort Bos zelfs laag. Hirsi Ali, Wilders en Verdonk scoren daar het hoogst.

Interessant is het ook om de uitslagen te bekijken naar politieke voorkeur. Hieronder staat de tabel met de overall score. Op de website www.peil.nl staan de resultaten ook voor de afzonderlijke kenmerken.

Bij de kiezers van alle partijen is het natuurlijk zo dat de score van de "eigen" politicus relatief hoog is. Maar de mate waarin en afwijkingen op dat patroon zijn interessant en soms ook veelbetekenend. Boeiend is ook om te zien waar politici positieve scores van aanhangers van andere partijen behalen.

Overall de beste	Allen	Huidig stemgedrag:							
		Wilders	VVD	CDA	Weet niet	D66	PvdA	SP	GrLinks
Bos	26%	6%	4%	0%	0%	16%	72%	23%	40%
Marijnissen	22%	10%	11%	4%	9%	9%	36%	66%	31%
Verdonk	19%	35%	47%	28%	19%	2%	11%	2%	3%
Zalm	15%	12%	52%	14%	8%	27%	15%	1%	1%
Halsema	14%	4%	0%	0%	1%	6%	25%	26%	63%
Balkenende	14%	2%	10%	75%	3%	0%	0%	0%	20%
Wilders	12%	57%	8%	3%	0%	0%	0%	7%	0%
Van Aartsen	10%	15%	39%	0%	23%	19%	1%	1%	0%
Ayaan Hirsi Ali	10%	34%	12%	3%	10%	12%	1%	6%	0%

De eerste plaats van Bos is zowel te danken aan de hoge score die hij heeft behaald onder de eigen PvdA-aanhanger en de steun van Groen Links-kiezers (en in mindere mate SP-kiezers). Marijnissen deed het goed onder alle groepen linkse kiezers. Verdonk doet het goed onder de aanhang van CDA, VVD en Wilders.

Balkenende scoort onder de CDA-kiezers zelfs beter dan Bos onder PvdA-kiezers. Maar hij scoort slecht bij aanhangers van alle andere partijen. Van Aartsen staat bij de VVD-kiezers op de derde plaats. Opmerkelijk bij Hirsi Ali is de relatief lage score die zij haalt onder de VVD-kiezers van dit moment. Ze doet het duidelijk beter onder de aanhang van de Groep Wilders.

Essay: Het huis van Thorbecke staat op instorten!

Bij het lezen van het zeer aan te bevelen boek van Geert Mak over de geschiedenis van de 20^e eeuw "In Europa" viel mij een bepaald patroon op: Gebeurtenissen, die achteraf als historische momenten van de 20^e eeuw worden erkend, werden doorgaans op het moment dat ze gebeurden, door tijdgenoten niet als zodanig herkend. Pas door datgene dat er in de jaren daarop gebeurde, kregen ze een prominente positie in de geschiedenis. Die belangrijke gebeurtenissen kwamen, achteraf gezien, echter nooit zo maar uit de lucht vallen, maar ze vielen altijd binnen de context van de ontwikkelingen op sociaal, economisch en politiek terrein.

Hoe zou de achterkleinzoon van Geert Mak, als hij rond de volgende eeuwwisseling de eeuw van zijn vader beschrijft, het begin van die 21^e eeuw duiden? Welke betekenis hebben de huidige gebeurtenissen, in het historische perspectief van het jaar 2100? Denk aan 9/11, de oorlog in Irak, of -op Nederlandse schaal- de moorden op Fortuyn en Van Gogh. Welke ervan zullen vrijwel vergeten zijn en welke worden gezien als een historisch moment, wellicht zelfs een keerpunt in de geschiedenis?

Ik ben ervan overtuigd, dat de opkomst en dood van Fortuyn, evenals de moord op Van Gogh, in de toekomst geplaatst zullen worden binnen een veel grotere trend: de crisis van het uit 1848 stammende democratisch systeem in Nederland. En het zou me niets verbazen, als dat systeem voor 2015 ingrijpend verandert; goedschiks of –en die kans acht ik groter- kwaadschiks.

Einde van tijdperken

De geschiedenis kan ons helpen om goed te beseffen wat er momenteel aan de hand is.

Grote veranderingen kunnen geplaatst worden binnen belangrijke sociaal-economische en technologische veranderingen van hun tijd. In retrospectief herkennen we daarbij telkens terugkerende patronen. Zoals dat dergelijke ontwikkelingen nimmer door de machthebbers van dat moment worden onderkend of door hen zelfs worden gebagatelliseerd. Zij vertrouwen blind op de middelen, die tot dan toe wel gewerkt hebben –zoals vaak militaire kracht- om de status quo te kunnen handhaven. Zij zagen niet dat hun machtsbasis steeds verder werd uitgehouden door de kracht van de maatschappelijke stroming.

En dat leidde niet zelden tot uitbarstingen. Een revolutie, een oorlog -fases van vernietiging en wederopbouw- waren dan nodig voor een nieuw evenwicht met nieuwe machthebbers, of dwongen nieuwe inzichten af bij oude. De Franse Revolutie is daar een spectaculair voorbeeld van, maar ook laat de geschiedenis van Rusland tussen 1880 en nu vele varianten zien van hetgeen bedoeld wordt.

Vaak verloren de machthebbers abrupt de macht (en doorgaans ook hun leven), maar de geschiedenis kent ook vele voorbeelden waarin machthebbers hun machtssysteem, voordat zij hun macht volledig dreigden te verliezen, zo aanpasten dat ze een deel van die macht konden behouden. Een mooi voorbeeld hiervan is de wijze waarop Nederland in 1848 een systeemverandering doormaakte. In Parijs en Berlijn waren er grote volksopstanden aan de gang. Koning Willem II (Nederland was pas ruim 30 jaar een monarchie!) was bevreesd dat die naar Nederland zouden overslaan en hij de macht zou verliezen. In maart 1848 gaf Willem II daarom aan een commissie onder leiding van Thorbecke de opdracht om te komen tot voorstellen om de staatsvorm in Nederland te veranderen. Drie weken later was het rapport klaar –overigens vrijwel identiek aan een eerder voorstel van Thorbecke en een aantal companen- en nog in hetzelfde jaar werden de voorstellen met kleine wijzigingen ingevoerd. Het "nieuwe" systeem had echter nog alle kenmerken van de oude tijd. Het kiesrecht werd alleen verleend aan mannen die voldeden aan eisen van opleiding en inkomen (slechts 15% van de Nederlandse mannen van 27 jaar en ouder vielen onder die definitie). En degenen die gekozen konden worden, moesten aan nog zwaardere eisen voldoen. Geleidelijk zijn deze criteria in de 19^e eeuw verruimd, en in 1918 is uiteindelijk (met dank aan de Russische Revolutie van eind 1917!) het Algemeen Kiesrecht ingevoerd.

Sindsdien is het systeem in Nederland niet fundamenteel gewijzigd. Er zijn wel wat kleine wijzigingen aangebracht, zoals het verlagen van leeftijden en het afschaffen van de opkomstplicht.

Einde van dit democratische systeem?

Het is interessant om ons 150 jaar oude systeem eens tegen het licht te houden. Werkt het nog steeds goed en is het zo flexibel, dat ingrijpende veranderingen niet nodig zijn? Sluit het nog wel aan op de maatschappelijke en technologische ontwikkelingen van de 21^e eeuw? Of loopt Thorbecke's constructie zo langzamerhand op haar einde?

Steeds meer kom ik tot de conclusie dat dit laatste het geval is. En dat veel van de problemen die zich binnen de Nederlandse samenleving aan het afspelen zijn, direct of indirect het gevolg zijn van het steeds sterker uit elkaar lopen van ons politieke- en bestuursstelsel en de eisen die de samenleving er anno 2005 aan stelt. Ik zie veel verschijnselen die dat indiceren: Nieuwe gemeentelijke partijen, die al vanaf de jaren negentig in grote steden (denk aan Utrecht, Hilversum, Rotterdam), direct de grootste worden. Fortuyn die in mei 2002 zonder tussenkomst van Volkert van der G. landelijk minstens 25% had gaan

scoren. Het gebrek aan vertrouwen in de huidige regering, de politiek en alle politieke leiders, die uit peilingen blijkt. Het systeem is volledig uit het lood geslagen.

Wat werden de machthebbers (en daar reken ik de media ook toe) verrast door de slechte uitslagen van de drie regeringspartijen PvdA, VVD en D66 in 2002, terwijl men toch dacht dat Paars het goed gedaan had! Ze herkenden niet welke veenbrand al een tijd aan de gang was en velen meenden na de verkiezingen in 2003, dat de situatie weer was genormaliseerd.

Een veenbrand die gevoed wordt door de kloof tussen politiek en burgers. En aangezien de oorzaak van die kloof niet wordt onderkend, constateer ik dat het optreden van de politici deze kloof inmiddels alleen maar heeft vergroot met alle gevolgen van dien.

Waarom voldeed het systeem lange tijd wel en nu niet meer? En wat is de essentie van het probleem?

Ik ben oud genoeg om me de vijftiger jaren nog te herinneren; de periode waarin de verzuiling nog in volle glorie bestond. Het overgrote deel van de bevolking was relatief laag opgeleid. Televisie bestond niet of amper. Politieke leiders kende men vrijwel alleen via de krant of radio. En zij waren duidelijk de aanvoerders van de verschillende zuilen. Hun opvattingen en die van hun kiezers, waren goed in lijn met elkaar, niet in de laatste plaats omdat leiderschap inhield dat de opvatting van de aanvoerder automatisch die van de leden van die zuil werd. Een systeem waarin de politicus een mandaat kreeg van vier jaar en daarbinnen soepel kon doen wat hij vond dat moest gebeuren. De katholieke, was lid van de KRO, las een katholieke krant, stemde KVP en steunde Romme door dik en dun. Op dezelfde manier werd Drees gesteund door de socialisten, die het Vrije Volk lazten en lid waren van VARA en vakbond.

Ik woonde in Amsterdam-West en ik kende persoonlijk mensen die deel uit maakten van ieder van de zuilen, van communisten tot aanhangers van de CHU. Dat waren mensen die zo tussen 1900 en 1930 geboren waren, doorgaans voor hun 15^e van school waren gegaan en –waarschijnlijk mede daardoor– een groot respect hadden voor mensen die wel gestudeerd hadden. Zij hadden een soort blind vertrouwen in “hun” politieke leiders. Het is daarom niet verbazingwekkend dat verschuivingen tussen partijen, van verkiezing tot verkiezing uiterst klein bleven.

Sinds het begin van de zestiger jaren is dit patroon echter doorbroken. Dat kan toegeschreven worden aan het feit dat de naoorlogse generatie gemiddeld veel hoger opgeleid werd dan de vooroorlogse generatie. Maar ook doordat de bevolking, door de opkomst van met name televisie, steeds beter geïnformeerd werd en de politiek en politici plots van dichtbij konden volgen. Terwijl een groot deel van de vooroorlogse generatie nog wel vrij trouw bleef aan hun oude zuilen, was dat bij de naoorlogse generatie niet het geval. Zij vormden door de jaren heen een steeds groter deel van het electoraat en daarom zien we door de jaren heen de verschuivingen tussen de verkiezingen steeds groter worden. In 1977 was het nieuwe record een verschuiving van 10 zetels (PvdA), in 1994 werd dat 20 zetels (CDA) en in 2002 was dat al 26 (LPF). In de gemeente Rotterdam zagen we in 2002 zelfs al een verschuiving van bijna 35% (Leefbaar Rotterdam)!

Nieuwe kiezers met een oud systeem

Het electoraat van 2005 is daardoor totaal anders dan het electoraat van 50 jaar daarvoor. Beduidend hoger opgeleid en met veel meer informatiebronnen tot haar beschikking. Geen automatisch en blind vertrouwen in de leider van een partij. De huidige kiezer is ook meerdimensionaler in zijn overtuigingen geworden. Niet alleen in zijn voorkeuren (bij voorbeeld: leest De Telegraaf, is lid van de KRO en stemt SP), maar ook is hij veel minder voorspelbaar in zijn opvattingen over belangrijke politieke kwesties. Een willekeurige kiezer kan op het ene onderwerp een standpunt innemen dat overeenkomst met dat van de SP en op het andere onderwerp een standpunt innemen dat overeenkomt met dat van de VVD.

Het politieke systeem is echter nog wel identiek aan die van 50 jaar geleden. Kiezers stemmen eens in de vier jaar op een partij. En dat wordt door de politici van de partijen als mandaat gezien om vier jaar lang vrijwel autonoom keuzes te maken binnen het politieke krachtenveld. En desgevraagd wordt door politici aangegeven dat “als dat de kiezer niet bevalt, hij dat bij de volgende verkiezing duidelijk kan maken”.

Hoe weinig het oordeel van de kiezer in de tussentijd een rol speelt, werd me weer duidelijk toen ik bij lezingen voor diverse fracties in de Tweede Kamer vroeg, of zij bij hun fractieoverleg over belangrijke onderwerpen wel eens gebruik maken van opinieonderzoek onder de eigen kiezers. Dat bleek niet of vrijwel nooit voor te komen. Los van het feit dat men er geen budget voor zei te hebben, leek men het bij interne besluitvorming vooral lastig te vinden om ook nog mee in beschouwing te nemen hoe de kiezers – in feite hun mandaatverstrekkers- over het bewuste onderwerp denken.

Hiermee zijn we dicht gekomen bij de oorzaak van de toenemende kloof tussen de politiek en burger. De burger is wel geëvolueerd, maar hij wordt nog behandeld als het soort kiezer, dat er was in de verzuilde samenleving van voor de Tweede Wereldoorlog.

Dat wordt bij voorbeeld ook pijnlijk duidelijk als er in de politiek gesproken wordt over vormen van directe invloed van de burger op het politieke proces, zoals het kiezen van de burgemeester, de minister-president of het houden van het correctief referendum. Met alle macht wordt beargumenteerd dat burgers deze keuzes niet kan worden toevertrouwd. “Op die manier wordt de doodstraf weer ingevoerd”, “Dan wordt Frans Bauer wellicht wel de Minister-President”, “Zij kunnen niet de

afwegingen maken in complexe zaken, die wij wel kunnen". Als ik de mensen hoor, die dat zeggen (en het zijn niet alleen de politici, maar ook vele anderen, die deel uitmaken van het huidige machtssysteem) dan heb ik het gevoel dat zij een beeld schetsen, waarbij meer dan 50% van de Nederlanders uit Tokkies bestaat.

In feite drukken ze impliciet (en zo te horen zelfs ook expliciet) uit **dat ze geen vertrouwen hebben in de burgers**. En daar zit nu precies de essentie van de problematiek waarin de samenleving is beland. Want, zoals men uit het dagelijkse leven kan leren, krijg je zeker geen vertrouwen, als je zelf geen vertrouwen geeft!

De toenemende vertrouwens kloof

Onze hele Nederlandse bestuursstelsel is doortrokken van deze mentaliteit: De politiek heeft geen vertrouwen in de kiezer. Maar ook de wijze waarop het openbaar bestuur en de publieke diensten geregeld is, verloopt vanuit diezelfde mentaliteit. Top-down, met een ingebouwd wantrouwen. Lagere organen of de mensen op de werkvloer kan niet meer worden toevertrouwd, dan het uitvoeren van wat men aan de top beslist. Het Ministerie van Onderwijs, bij voorbeeld, vertrouwt in feite de scholen en de leraren niet. Daarom wordt in detail aangegeven wat de leerlingen per schooljaar en per schooltype dienen te leren en wordt via vrijwel dagelijkse circulaire's aangegeven wat men verder nog verwacht. We zijn in de laatste 50 jaar op allerlei terreinen overvoerd met wetten en regels (soms ook onderling tegenstrijdig) en een steeds uitdijend aantal ambtenaren om die regels te bedenken of de uitvoering ervan te controleren.

In feite is het een boeiende paradox: terwijl de burger steeds beter toegerust is om verantwoordelijkheid te dragen, haalt het politieke systeem, de overheid en de wijze waarop publieke diensten opereren de individuele verantwoordelijkheid steeds meer weg.

En die kloof verbreedt extra snel als de burger op belangrijke momenten ook nog ziet hoe ineffectief de overheid achter haar façade in feite opereert. Wat voor indruk moet de burger van de politiek krijgen als ze een beetje het Parlementaire Onderzoek hebben gevolgd dat gaat over grote investeringen in de infrastructuur (zoals de Betuwelijn)? Aan de ene kant straalt de politiek dus uit de kiezer niet te vertrouwen en aan de andere kant laat men regelmatig zien zelf het vertrouwen van de kiezer niet waard te zijn!

Het is fascinerend om politici met regelmaat te horen zeggen dat de burgers hun eigen verantwoordelijkheid zouden moeten nemen, terwijl ze een systeem in stand houden dat de burger op geen enkele wijze verantwoordelijkheid toevertrouwt bij belangrijke besluitvorming op landelijk, regionaal, gemeentelijk of buurtniveau. Neem centraal bestuurd terreinen als onderwijs, gezondheidszorg, misdaadbestrijding, openbaar vervoer en bejaardenzorg, waar een (groot) deel van de financiering, de aansturing en de controle op de uitvoering, louter binnen de door de overheid gestelde regels geschiedt. Ook daar is de aanpak top down en wordt de klant (dezelfde burger) de mogelijkheden ontnomen, op gelijkwaardige wijze met de politiek, verantwoordelijkheden te nemen.

Het effect ervan is anno 2005 dramatisch. Uit onderzoek blijkt namelijk dat het vertrouwen in de politiek, de regering en alle politici laag tot heel laag is. Maar ook dat de mate van tevredenheid over de (semi-)publieke diensten erg laag is. En dat zegt de burger als ervaringsdeskundige en cliënt van die publieke diensten. Hij is ontevreden over de beschikbaarheid, kwaliteit, de efficiency, de wachttijd en/of de "klantvriendelijkheid" in relatie tot de prijs die hij voor die diensten meent te betalen. En die ontevredenheid beïnvloedt zijn oordeel over de politiek als impliciet of expliciet verantwoordelijk.

Europa versterkt de trend

Het historisch patroon lijkt zich dus te herhalen. Hoewel de machthebbers langzamerhand wel beseffen dat de kloof tussen de burger en de politiek groter is geworden onderkennen ze het structurele aspect eraan niet. Zij denken vooral, dat als ze hun zaakjes maar beter uitleggen, de burger het op den duur wel zal gaan begrijpen. Of men denkt dat de burger slechts tijdelijk ontstemd is, maar op den duur wel positiever wordt als hij gaat merken dat veranderingen gaan werken! De kiezers komen toch gewoon op bij de verkiezingen eens in de vier jaar!

Consensus over benodigde veranderingen op de korte termijn, laat staan begrip over wat er werkelijk aan de hand is, is er niet. Zelfs over relatief kleine systeemveranderingen in het licht van het beschrevene, zoals het raadgevend referendum en het kiezen van de burgemeester, wordt eindeloos gesproken. Voorstellen worden afgezwakt en niet zelden weer afgestemd. Het patroon is heel bekend: machthebbers zullen niet makkelijk en niet vrijwillig afstand doen van een deel van hun macht. Zij omkleden het vaak met mooie bestuurskundige argumenten, maar de essentie is dat zij een deel van hun eigen zeggenschap niet willen afgeven.

Denkt u dat de Eerste Kamer in Nederland ooit zal worden afgeschaft omdat de Eerste Kamer dat zelf twee keer besluit (en de tweede keer zelfs met twee derde meerderheid, want anders kan de Grondwet niet veranderend worden)?

Doordat degenen die deel uitmaken van dit machtssysteem menen meer met elkaar, dan met de burgers te maken te hebben, zien ze de essentie van de problematiek niet. Na hun verkiezing bepalen de politici immers onderling wie de bestuurders worden en met welk programma er bestuurd gaat worden en tot vier jaar later speelt de burger geen rol meer bij welke besluitvorming dan ook.

En door de wijze waarop de politici de EU hebben georganiseerd, waarbij de afstand tussen de kiezer en het bestuur van de EU nog groter is dan met het landsbestuur, heeft ook een negatieve invloed op het gevoel bij de Nederlandse kiezer invloed en verantwoordelijkheid te hebben op hetgeen in Nederland plaatsvindt. Vaak ook nog expliciet bevestigd door de politici zelf, die met regelmaat zeggen "dat iets komt doordat het in Brussel zo is besloten".

Externe druk neemt toe

Als de externe omstandigheden voor de burgers rustig en overzichtelijk zijn, dan is het wel *vervelend* dat het systeem zo slecht aansluit bij de wensen en mogelijkheden van die burgers, maar het is niet echt heel *belangrijk* voor het dagelijks bestaan. De situatie wordt echter veel problematischer als zich veranderingen voltrekken die voor de gemiddelde burger bedreigend zijn. Een stagnerende economie gecombineerd met toenemend gevaar voor terroristische aanslagen maakt de behoefte aan leiders die visie en kracht uitstralen veel groter dan voorheen. En als men dan ook nog ingrijpende hervormingen wil gaan uitvoeren van het sociaal-economische systeem, waarbinnen we jarenlang hebben geopereerd (los van het feit hoe noodzakelijk dat misschien ook is) dan is het gebrek aan steun en vertrouwen van een groot deel van de burgers helemaal fataal voor het systeem.

Nogmaals: er is geen vertrouwen in de politiek, niet in de regering, niet in afzonderlijke politici. En dat is niet de "schuld" van bepaalde personen, die op dit moment de hoofdrol spelen op het Nederlandse politieke toneel, maar dat is een uitvloeisel van het totale politieke- en bestuursstelsel van Nederland.

Veel politici en andere opinieleiders stralen uit dat dit gebrek aan vertrouwen een tijdelijk of conjunctureel verschijnsel is dat samenhangt met bepaalde personen of bepaalde modetrends en op te lossen is door wat meer "naar de mensen te luisteren" of de doelstellingen "wat beter uit te leggen".

Maar ik denk dat er sprake is van een groot, structureel probleem met gigantische risico's. En helaas geeft de geschiedenis daarvan veel voorbeelden. Ontwikkelingen met grote globale gevolgen - zoals dit keer opkomend moslimextremisme, sterke economische groei van China en massale verspreiding van het internet - gaan gepaard met ingrijpende veranderingen van machtsverhoudingen. En dat houdt in, dat veel zekerheden verdwijnen en extra spanningen ontstaan. We zouden uit de wereldgeschiedenis moeten leren waar dat toe kan leiden. En als er juist dan sprake is van een grote kloof tussen de burgers en hun leiders dan dreigt er een extra groot gevaar. Een grote, ingrijpende, schokkende gebeurtenis kan het systeem dat eigenlijk al uit het lood is geslagen, volledig onderuit halen. Stel dat zich in Nederland (maar het kan ook elders in Europa) een aanslag voordoet van de omvang van die op het WTC in de VS, hoe houdt zich het systeem dan? Bedenk daarbij dat er diverse deskundigen zijn die zeggen dat er binnen tien jaar een terroristische aanslag gaat plaatsvinden met een vuile bom, waarbij het aantal slachtoffers een veelvoud zou kunnen zijn als op 9/11. En als deze toenemende dreiging gecombineerd wordt met een forse economische dip, dan heb je echt een explosief mengsel dat met ongekende kracht kan huishouden.

Wat zal er gaan gebeuren?

Los van de discussie over de kans van een dergelijke dreiging, kan ze concreet worden verminderd als de verantwoordelijken in politiek en media de omvang van de problematiek, c.q. dreiging beseffen. En dat zij consensus vinden ten aanzien van de vele maatregelen, die op kort termijn genomen moeten worden. Dat is het enige recept om een ingrijpende en chaotische periode te vermijden. Daarbij gaat het niet alleen om maatregelen als het al dan niet invoeren van een referendum of het kiezen van de burgemeester en de Minister-president, maar het gaat hierbij om een totale vernieuwing van de politieke en bestuursstructuur, dat uitgaat van een ingebouwd vertrouwen in de burger zelf. Door die burger bij de belangrijke beslissingen en bij de uitvoering van de (semi-)publieke taak echt een belangrijke rol te geven, voelt hij daar ook voor verantwoordelijk. Nu krijgt de burger niet eens de kans te beseffen, waar hij al dan niet verantwoordelijk voor is. Waarop kan ik als kiezer op dit moment eigenlijk op aangesproken worden? Kan bij voorbeeld een D66 kiezer uit 2003 zich verantwoordelijk voelen dat er een CDA-VVD-D66 regering is gekomen, terwijl bij de verkiezingen zelf dat door de lijsttrekker van D66 werd uitgesloten? En hoe kan een kiezer bij belangrijke spraakmakende beslissingen, die door het kabinet worden genomen (van welke signatuur dan ook), het gevoel krijgen dat hij een duidelijke rol heeft gespeeld bij de totstandkoming van die beslissing. Alleen dan namelijk zal die kiezer ook de kans krijgen zich verantwoordelijk voor die beslissing te voelen, ook als later blijkt dat die beslissing wellicht niet de juiste is geweest.

Ik ben ervan overtuigd dat degenen die op dit moment de macht hebben, of er bij betrokken zijn, de urgentie van deze ingrijpende overtuiging, dat de burger veel meer de kans moet worden geboden zijn verantwoordelijkheid te nemen, niet erkennen. Alles waar de burger meer over te zeggen zal krijgen betekent namelijk dat de machthebbers een deel van hun macht met de burgers moeten delen. En dat men op vrijwillige wijze een deel van de eigen macht zal afstaan, is in historisch perspectief niet te verwachten. Men zal blijven vasthouden aan het bestaande systeem en hooguit af en toe, met veel moeite en met veel ingebouwde beperkingen, aanpassingen verrichten. Ondertussen is "Het huis dat Thorbecke bouwde", zoals men in Den Haag ons huidige democratische systeem liefkozend noemt, een bouwval aan het worden.

En doordat externe omstandigheden, sinds het begin van deze eeuw, de druk op het systeem sterk hebben vergroot, is het gevaar voor instorting sterk vergroot.

Hoe Thorbecke's constructie het uiteindelijk zal begeven en wat er dan vervolgens komt, weet ik ook niet. Maar dat het in de komende tien jaar zijn beslag zal krijgen, daar ben ik van overtuigd. En dat dit aan het eind van de 21^e eeuw als een revolutie zal worden beschreven, lijkt me ook zeer waarschijnlijk.

Nu is het natuurlijk wel belangrijk om te beseffen wat ik onder het woord revolutie versta. Een revolutie is het moment waarop de bevolking massaal uitdrukking geeft geen vertrouwen meer te hebben in het bestaande systeem. Bij gebrek aan genuanceerde veranderingen veroorzaakt men uiteindelijk het abrupte einde van het bestaande systeem. Dat kan op een gewelddadige manier (neem de Franse Revolutie of de Oktoberrevolutie), maar dat kan ook op andere manieren, zoals is gebleken bij de Anjer Revolutie in Portugal in het midden van de zeventiger jaren, Oost-Europa aan het eind van de tachtiger jaren, en eigenlijk vertonen de gebeurtenissen in de Ukraine ook wel kenmerken ervan. Maar het zou ook kunnen gebeuren doordat bij verkiezingen een persoon of groepering, wiens doelstelling het is het bestaande systeem snel te laten verdwijnen, de macht krijgt van de kiezer om dat ook te doen (zie het eind van de Weimar Republiek in Duitsland in het begin van de dertiger jaren). Hoe groter de kloof wordt tussen de bestaande politiek en de kiezers en hoe groter de dreigingen, hoe groter de kans is dat iemand van buiten het bestaande systeem vanuit de kiezer een absolute macht krijgt om die veranderingen aan te brengen. Het interessante daarbij is, dat het niet eens eerst in Nederland zelf hoeft te gebeuren. Het zou ook kunnen beginnen in een ander land van de EU. Als in een van de lidstaten een politieke beweging de macht krijgt, die zich volledig afkeert van de EU, dan kan er een domino-effect ontstaan die niet alleen de EU zal treffen, maar ook de deelnemende landen.

Ons politieke systeem, dat in essentie uit 1848 stamt, verkeert dus in zijn nadagen.

Naar een andere vorm van democratie

De omvang van de noodzakelijke omschakeling is dermate groot dat ik de kans klein acht dat dit op tijd vrijwillig door de bestaande machthebbers zal geschieden. Het vraagt een ingrijpende mentaliteitswijziging, die je eigenlijk niet eens mag verwachten van degenen die binnen het bestaande systeem zijn komen bovendrijven. Daarbij zijn er ook te grote onderlinge verschillen in analyses van de problematiek tussen de betrokkenen en de mogelijke oplossingsrichtingen.

Mede daardoor acht ik het in het verband van dit essay niet echt geschikt om met een uitgebreide operationalisatie te komen van een aanpak, die wel aansluit bij de bevolking van Nederland in de 21^e eeuw. Dan zou de discussie namelijk niet meer gaan om de analyse van wat zich aan het voltrekken is, maar juist worden afgeleid door mijn concrete voorstellen voor de oplossingsrichting.

Het gaat me bij dit essay primair om dat de oorzaak en de omvang van de huidige problematiek worden onderkend. In de hoop dat het wel bijdraagt tot het besef dat de hoogste alarmfase bereikt is en er snel toch wel aan goede oplossingen gewerkt gaat worden.

Er zijn twee redenen dat ik toch op een zeer beperkte manier in de bijlage met de hoofdlijnen van een nieuw democratisch systeem kom dat gericht is op de eisen die de 21^e eeuw er aan stelt. Allereerst omdat het een goede illustratie biedt van hoe zo'n situatie verschilt van de huidige invulling van het woord "democratie". En in de tweede plaats, omdat de ervaring uit 1848 leert dat toen Koning Willem II de noodzaak van verandering besepte (onder invloed van de revoluties die elders aan de gang waren), hij dankbaar gebruik maakte van wat door Thorbecke en een aantal medestrijders enkele jaren ervoor was opgeschreven.

Wellicht kan die schets van een mogelijke invulling van een moderne vorm van Democratie (die ik Burger Democratie noem) een bijdrage vormen van de invulling van een nieuwe situatie als de omstandigheden er om vragen.

Ik spreek de hoop uit dat de overgang van de bestaande naar een nieuwe democratisch stelsel in Nederland in de komende 10 jaar toch wel zonder al te veel problemen zal verlopen. En dat het nieuwe democratische huis dat gebouwd gaat worden net zo lang goed zal functioneren als het huis van Thorbecke.

Bijlage: Van Parlementaire Democratie naar Burger Democratie

Bij het huidige systeem van de **Parlementaire Democratie** doet de burger één keer in de vier jaar per bestuursgebied (land, provincie, gemeente en stadsdeel) een partijkeuze betreffende het orgaan dat het bestuur controleert (Tweede Kamer, Provinciale Staten, Gemeenteraad, Stadsdeelraad).

Op basis van de krachtsverhoudingen binnen die organen wordt er een bestuur gevormd dat vervolgens gecontroleerd wordt door die organen. Zonodig wordt dat bestuur weggestuurd, wat alleen op landelijk niveau kan leiden tot nieuwe verkiezingen.

Noch bij het benoemen van functionarissen, noch bij het nemen van besluiten, wordt de kiezer expliciet geraadpleegd.

Bij het systeem van **Burger Democratie** krijgt de burger een veel belangrijkere rol. De hoofdfuncties van het bestuur en het controlerend orgaan blijven in principe bestaan, maar bij hun opereren krijgt de kiezer een veel grotere mate van verantwoordelijkheid rondom benoemen van functionarissen en het nemen van belangrijke beslissingen.

Op de volgende wijze kan dat worden geoperationaliseerd (er zijn meer varianten denkbaar, dit is mijn keuze) Op de website www.mauricedehond.nl treft u het complete stuk aan.:

- A. Iedere kiezer krijgt een uniek kiesnummer, waardoor hij/zij bij iedere stemming desgewenst kan stemmen via internet, voice response of bij een (met een online computer toegerust) stembureau. Kiesnummer dient één keer geactiveerd te worden in gemeentehuis, waardoor men gerekend wordt tot de ingeschreven kiesgerechtigden (schatting is dat circa 80% van de kiesgerechtigden zich op den duur zullen laten inschrijven).
- B. De Premier wordt (altijd) tegelijk met de Kamer door de kiezers gekozen. (Er is nog maar één Kamer). De helft van de kamerleden worden via evenredig stelsel gekozen, de andere helft via een echt districtenstelsel ("winner takes all" per district).
- C. Bij verkiezingen kan de kiezer aangeven of hij (anoniem) als kiezer van de Premier, Kamerlid en/of Partij geregistreerd wil worden. Het kiessysteem biedt dan de mogelijkheid dat de desbetreffende gekozenen hun eigen kiezers tussentijds kunnen raadplegen.
- D. De Premier vormt zijn regering, die niet hoeft geaccordeerd te worden door de Kamer. (Dat houdt in dat de regering kort na de verkiezingen aan de slag kan en er geen regeerakkoord komt, waar een deel van de Kamer zich aan heeft geconformeerd).
- E. Ten aanzien van begrotingen van Ministeries en wetsvoorstellen geldt in hoofdlijnen hetzelfde als nu. Voorstellen van de Regering dienen door de Kamer te worden goedgekeurd.
- F. Als Regering en Kamer een wet hebben aangenomen of een belangrijke beslissing hebben genomen, kan als 10% van de ingeschreven kiesgerechtigde Nederlanders dat uitspreekt, een referendum plaatsvinden. Als meer dan de helft van alle ingeschreven kiesgerechtigden er tegen is dan wordt er gehandeld op dezelfde wijze als er nu gehandeld wordt als de Eerste Kamer iets in meerderheid afwijst. (Correctief Referendum).
- G. Als de Regering iets voorstelt en de Kamer wijst dat in meerderheid af dan kan de Regering het voorleggen aan de kiezers, om na te gaan of de Kamer, inderdaad het standpunt van de kiezers weergeeft. Als dan meer dan de helft van de ingeschreven kiesgerechtigden er voor is, dan wordt de Kamer overruled. (Hierdoor zal de Kamer bij haar stemgedrag meer rekening moeten houden met wat de kiezers vinden, omdat ze anders het risico lopen, door die kiezers te worden teruggefloten).
- H. Als de Kamer iets wil en de Regering wijst het af dan kan de Kamer desgewenst het voorleggen aan de kiezer. Als dan meer dan de helft de ingeschreven kiesgerechtigden er voor is dan wordt de Regering overruled. (Hierdoor zal de Regering meer gewicht geven aan de wensen van de Kamer als blijkt dat die Kamer echt de wens van de kiezer vertegenwoordigd op het onderhavige onderwerp).
- I. Op verzoek van meer dan 10% van de ingeschreven kiesgerechtigden kan er een Raadplegend Referendum worden georganiseerd over het gewenste onderwerp. De uitslag van dit Referendum hoeft niet bindend te zijn om toch via de rest van het voorgestelde systeem de kiezer zijn invloed en verantwoordelijkheid te geven.
- J. Als de Premier het wenst kunnen er nieuwe verkiezingen worden georganiseerd van de Kamer. Maar op dat moment dient ook de Premier weer gekozen te worden. Als meer dan 2/3^e deel van de Kamer dat wenst kunnen er ook nieuwe verkiezingen worden georganiseerd voor de Premier. Op dat moment dient ook de Kamer weer gekozen te worden. Als meer dan 2/3^e deel van de ingeschreven kiezers dat wensen dan dienen er ook nieuwe verkiezingen gehouden te worden voor Kamer en Premier.
- K. Voor Gemeenten is het systeem identiek. Waar Premier staat dient dan Burgemeester gelezen te worden en waar Kamer staat dient dan Gemeenteraad te staan.
- L. Omdat de Provincie als orgaan in de beleving van de kiezer slechts een kleine rol speelt en het op den duur beter is dat orgaan te laten wegvallen is het beter dat de Provinciale Staten gekozen worden vanuit de Gemeenteraden. En dat die Provinciale Staten hun eigen bestuur kiezen, inclusief de voorzitter. (De naam Commissaris van de Koningin vervalt daarbij).
- M. Naast de Parlementaire Enquête komt er ook de Burger Enquête. Als meer dan een kwart van de ingeschreven kiesgerechtigden dat wenst wordt er een Burger Enquête gehouden met dezelfde regels als de Parlementaire Enquête. Alleen zullen degenen die de Enquête uitvoeren geen Parlementariërs zijn, maar (gekozen) buitenstaanders.
- N. Bij diensten voor burgers en bedrijven, die vanuit publiek geld, geheel of grotendeels worden gefinancierd, krijgen afnemers op een structurele wijze, de mogelijkheid deze diensten te controleren en te corrigeren. Dat geschiedt in de vorm van een ombudsman, die eens in de vier jaar gekozen wordt door afnemers. De bevindingen en rapporten van de ombudsman zijn openbaar.
- O. Aan de rechtbanken worden lekenrechters toegevoegd, zodat bij sessies met drie rechters, een van de drie een lekenrechter is. Lekenrechters worden benoemd door de regering en moeten geaccordeerd worden door de Kamer.